

DRUŠTVENO-KULTURNO OZRAČJE U KOJEM SE DOGAĐA KATEHIZACIJA

Josip BALOBAN, Zagreb

Sažetak

Autor polazi od toga da kršćanstvo i Crkva nastaju unutar određenog društvenog i kulturnog konteksta. Isto tako i katehizacija, od svojih početaka do danas, događa se unutar različitih društava i kultura.

Hrvatsko društveno-kulturno ozračje autor ponajprije smješta u kontekst europske kulture. Zapadna europska društva su sekularizirana, pluralistički i individualistički orijentirana. Crkva živi u društvu strukturalne, kulturne i individualne pluralizacije, koja je povezana s fenomenom indiferentnosti, religiozne pluralizacije i religiozne individualizacije.

U drugom dijelu članka pretresaju se elementi društveno-kulturne tranzicije u Hrvatskoj. Pored političkih, gospodarstvenih i kulturnih elemenata, od temeljnog značenja su napose religiozni i crkveni elementi te tranzicije. Crkva napušta povijesnu od komunizma joj nametnutu getoizaciju i nastoji pronaći i izboriti novu demokratskom društvu primjerenu ulogu. Crkva se veoma suočava s trendovima raslojavanja čvrstog dogmatskog svjetonazora i krize kršćanskog identiteta.

U posljednjem dijelu i na kraju članka ukazuje se na stare i nove izazove za katehizaciju u Hrvatskoj, koji najvećim dijelom su društveno-kulturno uvjetovani, primjerice odnos između školskog vjeronauka i župne katehizacije, katekumenat odraslih ili katehizacija u medijima.

Ključne riječi: ozračje, katehizacija, društveno, kulturno, tranzicija, Crkva

Uvod

Kršćanstvo i Kristova Crkva nikli su unutar određenog društvenog i kulturnog konteksta. Isto tako Isus iz Nazareta utjelovio se, odrastao i djelovao je u posebnom društveno-religioznom ozračju. Stoga je povijesno nepoznato i nezamislivo kršćanstvo bez određenog kulturnog oblika i bez djelovanja na kulturnu okolinu.¹ Osim toga, čovjeku 20. vijeka kršćanstvo je posredovano pomoću

¹ Usp. BLASER, Klauspeter, Kultur und Christentum, in: FAHLBUSCH, Erwin/LOCHMAN, Jan Milič, u.a. (Hrsg.), *Evangelisches Kirchenlexikon. Internationale theologische Enzyklopädie*, Göttingen 1989., dritte Auflage (Neufassung), Band 2, G–K, str. 1513.

određenih kultura i tradicija, štoviše, postalo je sastavnim dijelom tih kultura i tradicija, premda ih istodobno transcendiraju.² Katehizacija u Crkvi, od svojih početaka do danas, događala se unutar raznih društava i kultura, s kojima se je sučeljavala i koje je istodobno duhovno obogaćivala. Tijekom povijesti Crkve sržna poruka katehiziranja nije se mijenjala, ali su se mijenjali društveni i kulturološki konteksti, adresati naviještanja i usavršavala se katehetsko-pedagoška metoda. Navjestitelju i kateheti bilo je lakše katehizirati u doba kada se živjelo »u jednom i posve istom kulturnom ozračju, u kojem su neke istine smatrane ne samo svetima nego potpuno nepromjenjivima«³, nego primjerice danas kada je to ozračje ne samo narušeno već jednostavno postavljeno u pitanje.

Još prije desetak godina teolozi, kao i toliki kršćani u Hrvatskoj, zalagali su se za svjetonazorski pluralizam u društvu, osobito u školi. Bili su protiv idejnog odnosno ideološkog svjetonazorskog monizma u školi, koji je za posljedicu imao »homo duplex«.⁴ Ti isti ljudi danas traže mjesto kršćana u svjetonazorskom pluralizmu, koji u Hrvatskoj nije bio dopušten niti toleriran, a sada je politički i zakonski legitimiran. Crkva u Hrvata tražila je tijekom minulih desetljeća komuni- zma mogućnost pastoralno-katehetskog djelovanja u školi, zatvorima, bolnica- ma, vojsci. To je bilo bezuspješno traženje. Crkvi je bilo gotovo pretijesno unu- tar crkvenog praga. Sada kada Crkva želi izaći iz »višedesetljetne getoizacije«, uočava da joj ne uspijeva, osobito kod svojih mladih članova, postići kršćansku svjetonazorsku opredjeljenost odnosno svjetonazorsku određenost. Pastoralni djelatnici Crkve sve više primjećuju ne samo da kršćani žive u svjetonazorskom pluralizmu, nego da pojedini kršćani bivaju zahvaćani elementima najrazličitijih svjetonazora i religija.

Stoga je nužno, koliko je to dakako moguće, upoznati i analizirati društve- no-kulturno ozračje u kojem Crkva živi i katehizira. Demokratskim promjenama, koje su u tijeku, pastoralni problemi za Crkvu u Hrvatskoj tek su se nametnuli. Izazovi i zadaće, koje se pred Crkvu postavljaju bivaju još zahtjevnijima, jer Hrvatska u društvenom i kulturološkom pogledu postupno postaje zasebom ve- likog svjetskog sela. Jer je Hrvatska dio Europe, važno je ponajprije uočiti taj europski ambijent.

² Usp. BAJSIĆ, Vjekoslav, *Na rubovima Crkve i civilizacije*, Zagreb 1972, osobito str. 7–18.

³ JUKIĆ, Jakov, Nove društvene prilike i ezoterično-okultna religioznost, u: NIKIĆ, Mijo (ure- dio), *Novi religiozni pokreti. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija Filozofskog fakulteta Družbe Isusove o novim religioznim pokretima, održanog 15. i 16. studenog 1996. u Zagrebu*, Zagreb (1997a), str. 108–149, ovdje 116.

⁴ MARINKOVIĆ, Josip, Bezbožni odgoj. Ateizam kao odgojni ideal ne temelji se na marksiz- mu. Intervju s Josipom Marinkovićem, u: *DANAS* 7/1989., br. 361, str. 71–72, ovdje 71.

1. Hrvatsko društveno-kulturno ozračje u kontekstu europskog društva i europske kulture

Hrvatska je dio Europe povijesno i kulturološki. Još joj predstoji da postane dio Europe politički i gospodarstveno. Svakodnevno rastućom mrežom najrazličitijih komunikacija Europa je već nazočna u Hrvatskoj, puno više nego što je Hrvatska prisutna u Europi. Sve to ima svoje dalekosežne utjecaje i posljedice u odnosu na društveni, politički, kulturni i religiozni život u Hrvatskoj. Zbog toga svakog u Hrvatskoj djelatnog dušobrižnika neizbježno mora zanimati društveni i kulturni europski kontekst. Taj kontekst nije više ozračje, koje je jedino prisutno u Europi, već se to ozračje širi i u Hrvatskoj, brže i silovitije nego što se kod nas to uočava i priznaje, te nezaustavljivo mijenja naše društveno-kulturno ozračje.

Zapadno europsko društvo je već postindustrijsko društvo odnosno društvo postmoderne, te informatičko društvo u kojem znanje, tehnika i osobito pravodobno informiranje imaju dominirajuću ulogu. Njegova suvremena kultura je sekularizirana, pluralistička, individualistična i moderna.⁵ Kristova Crkva živi u društvu strukturalne, kulturne i individualne pluralizacije.⁶ Crkva u Europi ne vrši više dominantnu ulogu u društvu, već dobiva u društvu marginalne uloge. Vodeću civilizacijsku ulogu »Crkva je postupno prepustila drugim čimbenicima, posebno privredi i birokraciji, koje sada, s jedne strane postaju strukturalno dominantne i ekspanzionistički, sve prožimajući, te takoreći razvijaju 'parazitske' odnosno 'misionarske' snage, s druge strane.«⁷ Istodobno Crkva se našla u religioznom odnosno u duhovnom pluralizmu.⁸ U Europi, uz velike kršćanske Crkve, postoje razne sekte, pokreti, posebne zajednice, istočne religije, razni

⁵ Usp. KAUFMANN, Franz Xaver, *Religion und Modernität, Sozialwissenschaftliche Perspektiven*, Tübingen, 1989. O tome vidi na hrvatskom jeziku KUŠAR, Stjepan, Djelomično prihvaćanje vjere – kršćanstvo po izboru, u: *Bogoslovska smotra* 66 (1996), br. 2–3, str. 319–345.

⁶ EBERTZ, Michael, N., Vom Schicksal zur Wahl kirchlicher Religiosität, u: *Religionsunterricht an höheren Schulen* 34(1991), str. 146–154, ovdje 147. Strukturalna pluralizacija znači ujedno i funkcionalno diferenciranje. To znači da se različita društvena područja sve više osamostaljuju u odnosu na Crkvu i postaju samostalna. Ona slijede svoje vlastite vrednote i norme. Crkva je postala samo jednim od sektora »rasejpanog« društva. Ono se podijelilo u pojedina područja (politika, gospodarstvo, znanost, religija itd.). Kulturna pluralizacija označava konkurenciju najrazličitijih međusobno čak oprečnih pogleda na svijet. A individualna pluralizacija označava individualizaciju osobnog življenja prema najrazličitijim svjetonazorima i normama ili čak uzimajući pojedine elemente iz više njih.

⁷ LECHNER, Martin, Jugendkatechese im Prozeß der Evangelisierung, u: HEINZ, Andreas/LENTZEN-DEIS, Wolfgang/ SCHNECK, Ernst (Hrsg.), *Wege der Evangelisierung*, Trier 1993., str. 319–330, 320. O tim istim sadržajima vidi i EBERZ (1591), str. 148.

⁸ Usp. JUKIĆ (1997a), str. 117. Tom duhovnom pluralizmu »na političkom području odgovara demokracija, a na gospodarskom području slobodno tržište.« JUKIĆ (1997a), str. 117.

oblici »političke religije«, primjerice ekološki protestantski pokret.⁹ Uz tu kulturnu i strukturalnu pluralizaciju Kristovu Crkvu napose pogađa individualna pluralizacija. Za taj fenomen karakteristična je subjektivnost kako u odnosu na vjeru tako i u odnosu na povezanost sa Crkvom. Nema neke objektivne i univerzalne vrednote i norme, kojima bi se podredila vlastita subjektivnost vjere. Naprotiv, osobna vjera i sudjelovanje u životu Crkve podliježu slobodnim osobnim određenjima i doživljavaju svoju relativizaciju.¹⁰

Posebno mjesto u Europi zauzima europska mladež. Slično kao i njihovi roditelji europska mladež ima tri tipična obilježja (ne)religioznosti. To su fenomen indiferentnosti, religiozni pluralizam i religiozna individualizacija.¹¹ Sociološka istraživanja provedena posljednjih godina iznose na vidjelo da je kod mladeži veoma raširena indiferentnost prema Crkvi i njezinim učenjima. Štoviše, mladež tvrdi da je religija za osobe koje imaju poteškoća bilo u osobnom životu bilo u društvu. Prema takvom shvaćanju religija je za slabe, na rub društva potisnute, za stare i siromašne.

Današnja mladež odrasta u društvenom i kulturnom kontekstu u kojem caruje religiozni pluralizam. Tržište je iznimno bogato, atraktivno i izazovno. Mladi čovjek može birati između ovog ili onog pogleda na svijet. Prema Martinu Lechneru može se, u odnosu na religioznost mladeži, govoriti o tendenciji od krpa satkanog tepiha (»Flickerlteppichweberei«). To znači slijedeće: »Iz mnoštva njima dostupnih religioznih horizonata smisla mladež si sastavlja 'jelovnik vjere' ('Glaubensmenü'), pošto iz kršćanske tradicije izabere ono što joj se čini korisnim za oblikovanje njihova života. Rezultat je upravo novi oblik sinkretizma, čije središte čini vlastito ja i čiji se sadržaj pokazuje kao mješavina kršćanskih vjerskih sadržaja s raznim religioznim i neospiritualnim utjecajima.«¹² K ovomu pridolazi i treća karakteristika religioznosti mladeži, a to je religiozna individualizacija i s tim povezana promjenjivost životnih biografija. Odstupa se od konfesionalno specifične »normalne biografije« i ide se prema vlastitoj religioznoj biografiji, koja je sastavljena prema vlastitim idejama.¹³

U odnosu na individualizaciju i pluralizaciju vjere u zapadnom društvu Dietrich Wiederkehr iznosi slijedeće tvrdnje:¹⁴

⁹ Usp. EBERTZ (1991), str. 149.

¹⁰ Usp. LECHNER (1993), str. 321.

¹¹ Više o tome vidi LECHNER (1993), str. 322–323.

¹² LECHNER (1993), str. 322–323.

¹³ Usp. isto, str. 323.

¹⁴ WIEDERKEHR, Dietrich, Individualisierung und Pluralisierung des Glaubens: Not und Chancen der Kirchen, in: KRÜGGELER, Michael/STOLZ, Fritz (Hrsg.), *Ein jedes Herz in seiner Sprache...Religiöse Individualisierung als Herausforderung für die Kirchen. Kommentare zur Studie »Jede(r) ein Sonderfall? Religion in der Schweiz«*, Band 1, Zürich–Basel 1996., str. 97–125.

a) Sve više se pojavljuje religiozna individualnost različitog podrijetla. Nestaje unutarnja navezanost na specifičnu konfesionalnu ispovjest vjere (kredo), na specifičnu disciplinu i liturgiju. Takva vrsta religiozne individualnosti zamjenjuje unutarkonfesionalna i međureligiozna zainteresiranost i samovoljnost.

b) Samovoljni odabir i sastavljanje individualnog religioznog profila iz najrazličitijih međucrkvenih, multikulturalnih i multireligioznih ponuda ne vodi automatski prema skladnoj i u sebi povezanoj individualnosti.

c) Autentična individualnost je puno više od samovoljnog međureligioznog i međukonfesionalnog koktela. Isto je puno više od onoga što sociolozi zovu »Patchwork« (sastavljeni komadići).

Jednom riječju Europa je zahvaćena postmodernom, koja se napose očituje u kulturi i religiji, manje u gospodarstvu i politici. Govori se o religiji postmoderne, ali i o religioznosti u postmodernoj. Za religiju postmoderne karakteristična je eklektična i sinkretična religioznost »koja 'pluta' od jednog sakralnog nauka do drugog, nigdje se ne zaustavlja, ali se sama slaže i miješa od različitih tradicija vjerovanja i obreda.«¹⁵ Religija postmoderne slijedi suvremeni mentalitet za koji nije karakteristično da se od ljudi traži zauzetost, strogost ili žrtva, već im se pruža određena vrsta zabave, užitka, igre i zaborava.¹⁶

Zanimanje za europski društveni i kulturni kontekst u Hrvatskoj opravdano je iz više razloga. Upozorimo samo na tri: prevlast individualizacije, raslojavanje čvrstog dogmatskog svjetonazora i kriza kršćanskog identiteta. U Hrvatskoj se već uočavaju znakovi prevlasti individualizacije u društvu i u religiji. Shodno tome je za očekivati da će i kod nas religija odnosno vjera sve više biti predmetom izbora, a manje posljedicom pripadanja religijskoj kulturi.¹⁷ Već marksistička istraživanja sedamdesetih i osamdesetih godina pokazala su da se u Hrvatskoj započelo raslojavanje čvrstog i stabilnog kršćanskog svjetonazora. Pojedinci su se odlučivali za prihvaćanje samo fragmenata kršćanstva, a ne cijelog pologa vjere. Za mnoge kršćanstvo nije više zaokružen sustav, nego skup različitih »komadića« i »djelića« vjerovanja, obrednih radnji i crkvenih propisa.¹⁸ U Hrvatskoj se uočavaju naznake onoga što sociolozi tvrde za ljude postmoderne, a to je kriza identiteta, naime različiti utjecaji i pritisci na čovjeka vjernika, koji u svom određenju ostaje privremen, a u svom identitetu podliježe trajnim promjenama.¹⁹

¹⁵ JUKIĆ (1997a), 124. Usp. o toj tematici i KUŠAR (1996).

¹⁶ Usp. JUKIĆ, (1997a), 127.

¹⁷ Usp. JUKIĆ, Jakov, *Lica i maske svetoga. Oglеди iz društvene religiologije*, Zagreb (1997b), str. 510.

¹⁸ Usp. JUKIĆ (1997a), 120.

¹⁹ Usp. *isto*, str. 117.

Upravo u odnosu na kršćanski identitet otvaraju se, u katehizaciji, mnogobrojna aktualna pitanja suvremenog pastorala i postavljaju se gotovo teško premostive zadaće pred današnje dušobrižnike.

2. Elementi tranzicijskog društveno-kulturnog ozračja u Hrvatskoj

Prvim demokratskim izborima 1990. godine Hrvatska je ušla u razdoblje tranzicije.²⁰ Za to tranzicijsko doba su sukonstitutivni različiti elementi: politički, gospodarstveni, kulturni, religiozni i crkveni. Tranzicija samo pospješuje neizbježno sučeljavanje hrvatskog društva s modernim zapadnim društveno-kulturnim mentalitetom. Prema Jakovu Jukiću hrvatsko društvo je prije svega obilježeno »tradicijom, premda je preuzetno reći da u njemu uopće nema sastojaka moderniteta.«²¹ Prema istom autoru hrvatsko društvo nalazi se na crti između tradicionalne kulture i kulture moderniteta. Hrvatska se nalazi pred izazovom susreta između nacionalne kulture i zajedničke svjetske kulture, s jedne strane, i isto tako pred izazovom »interkulturalne cirkulacije«,²² s druge strane. Hrvatsko društvo kao i Crkva u Hrvatskoj moraju biti svjesni toga da je proces interkulturalne cirkulacije nezaustavljiv. Dolaze utjecaji novih kultura, posve različitih izvora i sadržaja, koji nisu povezani s kršćanstvom, a nerijetko nisu s njim ni spojivi. Primjerice, novi religiozni pokreti nisu više pojava, koju susrećemo samo u literaturi, već je to nazočna realnost u hrvatskom društvu. S tom stvarnošću nužno je suočiti se idejno teološki i pastoralno teološki.²³ Susret hrvatske nacionalne kulture sa zajedničkom svjetskom kulturom ne smije voditi gašenju nacionalne kulture, naprotiv unutar nacionalne kulture mogu i moraju doći do izražaja povijesno utemeljene regionalne kulture.²⁴

Društvene promjene, koje se već više godina događaju u Hrvatskoj najuže su povezane s tranzicijom. S pravom upozorava Bono Zvonimir Šagi da se u Hrvatskoj proces tranzicije shvaća u redukcionističkom suženju, jer ga se odviše koncentrira samo na gospodarstvo, stvaranje državnih struktura, vlasti i instituci-

²⁰ Pod pojmom »tranzicija« misli se »društvena zbilja, sociokulturne promjene i procesi što se događaju poslije ekonomskog i političkog raspada onog povijesno-društvenog realiteta koji se zvao 'realni', ili pak 'samoupravni' socijalizam u zemljama Istočne Europe i u bivšoj Jugoslaviji. SKLEDAR Nikola, Znanost o društvu i društvene promjene, u: *Društvena istraživanja* 4 (1995), br. 2-3(16-17), str. 287-295, ovdje 291.

²¹ JUKIĆ (1997b), str. 501.

²² O toj »interkulturalnoj cirkulaciji« govori BLASER (1989), str. 1514.

²³ Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu organizirao je znanstveni simpozij na tu tematiku. Vidi NIKIĆ (1997).

²⁴ O nazočnosti i rastu regionalnih kultura usp. BÜHL, Walter L., Kultur, in: FAHLBUSCH, Erwin/LOCHMAN, Jan Milić (1989), str. 1512.

ja.²⁵ Prema Šagiju državotvorni proces je na početku »previše zasjenio sve ostalo«, a do pravog »političkog pluralizma još nije došlo.«²⁶ Procesi pretvorbe i privatizacije krenuli su neželjenim tokom za najveći dio hrvatskog pučanstva. Dolazi do raslojavanja društva, koje teče »nepovoljno za radnike i seljake.«²⁷ U hrvatskom društvu događa se diferencijacija. Prema sociologu Ivanu Cifriću jasno se prepoznaje socijalna piramida, na čijem vrhu se nalazi mali postotak bogatih, na dnu se nalazi masa osiromašenih, a u odnosu na srednji sloj navodi da to pitanje »zaslužuje ozbiljne sociološke analize, jer je to jedno od središnjih pitanja formiranja modernog hrvatskog društva, novih vrednota i kulturnih obrazaca.«²⁸ Upravo srednji sloj, prema istom autoru, u zapadnim demokracijama čini najveći dio građana, koji omogućuje socijalni, politički i kulturni konsenzus, te postaje stupom »društvenih vrednota i moralnog poretka.«²⁹

Od tih prijelaznih procesa nije izuzeta ni katolička Crkva, bez obzira koliko ona toga bila svjesna ili ne. Ona se, dogođenim demokratskim izborima, odjednom našla na brisanom prostoru, jer se nije pripremala za napuštanje »višedesetljetne getoizacije«. Štoviše, neki već u komunizmu započeti procesi sada se nastavljaju i ubrzavaju. Ti procesi najuže su povezani s dvije temeljne povijesne činjenice. Prva govori o tome da su se kršćanstvo i Crkva, poslije demokratskih izbora, našli u posve drukčijem društveno-kulturnom kontekstu, nego u razdoblju poslije drugog svjetskog rata. Kršćanstvo sve više gubi nacionalni naboj, tradicionalna oznaka mu slabi a u novom demokratskom društvu izgubio je svojevrsnu »višedesetljetnu opozicijsku ulogu«. Druga činjenica govori o tome da otvaranjem prema Europi i svijetu i silnom željom postati još više dijelom tog europskog i svjetskog kulturnog kruga, hrvatski građanin nerijetko bilo svjesno ili nesvjesno, osobito putem televizije i interneta, prima i postupno usvaja puno toga što već desetljećima nagriza i rastaće europsko društvo.

Kršćanin u komunističkoj Hrvatskoj trpio je zbog svoga kršćanstva odnosno svoje vjere. U slobodnoj Hrvatskoj osjeća ne male teškoće, u poslovanju i životu po kršćanskim načelima. Etička i religiozna »obvezatnost zakona i pravila ponašanja u gospodarstvu, financijama, porezu i upravnom pravu ljudima je keo teške sve manje jasna i shvatljiva u kršćanskoj obvezatnosti.«³⁰ Kršćanin, kao uostalom i cjelokupno društvo, osobito na području gospodarstva, treba namje-

²⁵ Usp. ŠAGI, Bono, Zvonimir, Dušobrižnik u vrtlogu društvenih promjena, u: *Bogoslovska smotra* 66 (1996), br. 2–3, str. 373–385, ovdje 374.

²⁶ ŠAGI (1996), str. 375.

²⁷ *Isto*, str. 376.

²⁸ CIFRIĆ, Ivan, Sociologija u novom socijalnom kontekstu, u: *Društvena istraživanja* 4 (1995), br. 2–3 (16–17), str. 241–264, ovdje 252.

²⁹ CIFRIĆ (1995), str. 251.

³⁰ KUŠAR (1996), str. 324.

sto isključive etike uspjeha razvijati etiku odgovornosti.³¹ Upravo kršćanin je pozvan da, koristeći svoje osobne i vjerničke (kršćanske) potencijale, zagovara, promiče i razvija humano društvo. U tom smjeru se kršćanin angažira i na mijenjanju svijesti ljudi koji teže za profitom i moći pod svaku cijenu. Kršćaninu se često predbacuje nesnalaznje i svojevrsna nedoraslost života i poslovanja u novim društvenim okolnostima. Za društvo u kojem živi i djeluje, osobito za svoju najbližu okolinu, kršćanin postaje neugodnim građaninom, ako nastoji sadašnje društveno stanje pretresati i interpretirati s kršćanskih pozicija. Njegovo osobno uvjerenje i svjedočenje jednako je glasu vapijućeg u pustinji ili proroku koji ne dopušta da Božja riječ prestane biti ono što jest, baš zato što ne godi suvremenima. Kršćaninu je iznimno stalo do, primjerice moralne preobrazbe u poduzetničkom gospodarstvu.³² U tom društvenom segmentu događa se na poseban način čovjekovo očovječenje ili raščovječenje.

U sadašnjoj Hrvatskoj u krizi su i sakramenti, bez obzira što se oni još uvijek primaju u visokom postotku, te neovisno što se na njih u dušobrižničkom djelovanju troši najviše pastoralne energije. Za prosječnog Hrvata-katolika oni nemaju više »ono mjesto koje im pripada po logici evanđelja, već ono koje se nameće propagandom, krhotinama običaja i potrebom kompaktnosti nacionalnoga bića.«³³ Najveći raskorak između intencije sakramenta i životne prakse uočava se kod sakramenta potvrde i ženidbe. Ta dva sakramenta uspjela su najmanje zadržati ono što je strogo evanđeosko i crkveno, pored kršćanskog obredno-simboličkog oblika i rituala, već daleko više ono što je isprepletano s tradicijom, običajem i nacijom. Kršćanski organizirana ceremonija tjera dušobrižnika da se osjeća poput glumca u kazalištu koji je uvjeren da će sudionici ceremonije poslije njezinog završetka poći svojim nekršćanskim putem. Kršćanska etika sve manje je potrebna, te nije čudo da se Hrvat-katolik »selektivno odnosi prema moralnom naviještanju Crkve.«³⁴ U toj dimenziji crkvenosti osjeća se najveći raskorak između kršćanske ortodoksije i kršćanske ortoprakse. Nisu li mnogi kršćani u Hrvatskoj u gospodarskom poslovanju preuzeli i »moral uspjeha«, tj. olako prelaze preko sumnjiva poslovanja.³⁵ Ne zvuči ohrabrujuće, ali je činjenično tako, da je značajka naše hrvatske kulture »da sve više nalikuje supermarketu u kojem

³¹ Usp. BALOBAN, Stjepan, *Etičnost i socijalnost na kušnji*, Zagreb 1997., str. 31. Dok prema isključivoj etici uspjeha svako sredstvo opravdava cilj i sve je podređeno profitu, moći i užitku, dotle etika odgovornosti uključuje odgovornost cijelog društva za vlastitu budućnost. Usp. BALOBAN (1997), str. 64.

³² Usp. BALOBAN (1997), str. 36.

³³ KUŠAR (1956), str. 330.

³⁴ *Isto*, str. 331.

³⁵ Usp. BALOBAN (1997), str. 48.

se svatko može poslužiti čime mu se prohtije.«³⁶ I po takvim značajkama Europa je već kod nas.

3. Katehizacija pred starim i novim društvenim izazovima

Katehizacija u zemljama tranzicije našla se pred starim i novim društveno-kulturnim izazovima. U njima je već od prije nazočan opći moralni relativizam i utilitarističko shvaćanje,³⁷ a poslije povijesnog obrata 1989/90. godine u te zemlje na široka vrata ulazi politički pluralizam, te kulturna i individualna pluralizacija. Sva ta društva našla su se pred izazovom i pred zadatkom stvaranja društvenog morala, koji će pomoći, ponajprije ostvarivanju aktualnih tranzicijskih procesa i koji će biti uvjerljiva i sigurna baza za budućnost tih zemalja. Veliki i ujedno odgovorni zadatak je na svim čimbenicima u društvu, osobito na onima »koji po svojoj biti naviještaju i goje moralne i duhovne vrijednosti da moralno osmišljavaju cjelokupan proces nastanka postkomunističkog društva, da se pojave kao neformalna, ali vidljiva i glasna etična instancija u društvu. Važno je kritički pratiti što dolazi od zapadnog relativističkog i utilitarističkog shvaćanja morala i načina života i kako se prima u širokim slojevima pučanstva.«³⁸ Pri tome Kristova Crkva u svom navjestiteljskom, a osobito u odgojno-obrazovnom djelovanju, mora sačuvati svoju kršćansku i crkvenu slobodu i autonomiju u odnosu na državu i političke strukture, istodobno prakticirajući svoju kritičko-proročku ulogu u društvu iznoseći i neprekidno pojašnjavajući svoj kršćanski etički stav. Njezina zadaća je kako prokazivati na moralno-etičke nepravilnosti u društvu tako i upozoravati na moguće nesagledive posljedice tih nepravdi. Specifičnost Crkve očituje se ne samo u njezinom angažmanu u sadašnjem povijesnom trenutku, već i u kreiranju budućnosti. Zajedno s građanima Crkva nije protiv bogatstva i profita,³⁹ već je protiv siromaštva tih građana, »protiv nezakonitog načina bogaćenja, protiv prešutne društvene tolerancije prema tom načinu, protiv povlastica u stjecanju bogatstva, protiv kriminala itd.«⁴⁰

S obzirom na prenošenje vjere sadašnja i buduća Crkva u Hrvatskoj mora ozbiljno uzeti u obzir dva povijesna razvoja: rastakanje vjerski oblikovanog društvenog i (sub)kulturnog okoliša i ispadanje obitelji kao kanala prenošenja vjere na djecu i mladež.⁴¹ Upravo u ta dva razvoja očituju se sve stare i nove teškoće

³⁶ KUŠAR (1996), str. 337.

³⁷ Usp. ŠAGI (1996), str. 378.

³⁸ *Isto*, str. 377.

³⁹ Više o tome vidi BALOBAN, Stjepan, Crkva nije protiv profita. Intervju s dr. Stjepanom Baloban, u: BANKA. *Financijsko-poslovni mjesečnik Zagrebačke banke*, 6 (1995), br. 2, str. 18–21.

⁴⁰ CIFRIĆ (1995), str. 252.

⁴¹ Usp. KUŠAR (1996), str. 336–337.

za uspješnu evangelizaciju i djelotvornu katehizaciju. Društveni i kulturni kontekst ostat će još desetljećima kršćanski po svojoj vanjskoj scenografiji, po slavljenju ključnih životnih događaja i različitih obljetnica. U svojoj dubini biti će sve manje kršćanski, a sve više heterogeno pluralistički. Obitelj kao pouzdani kanal prenošenja iskustva kršćanske vjere bit će još na većem iskušenju, ako kod kršćana poraste svijest delegacije vjerskog odgoja na vjeroučitelje i svećenike, misleći pri tom na školski vjeronauk i na župnu katehizaciju.

Katehizacija će morati razlikovati između pučke religioznosti, koja će izgubiti svojstvo svojevrstne oporbe i crkvenosti, koja će se morati znati nositi s procesima sekularizacije i modernizacije.⁴² Koliko god kršćanstvo živi od jednog povijesnog događaja i cjelokupne tradicije povezane s tim događajem, ono je ipak duboko ukorijenjeno u svakoj sadašnjosti i neprekidno okrenuto prema budućnosti. Sociološko i folklorno kršćanstvo nije u stanju tradirati vjeru mladim naraštajima niti je sposobno imati kritičko-proročku riječ u suvremenosti. S obzirom na sekularizaciju i modernizaciju Crkva se mora »spremno uhvatiti u koštac s tim nepovoljnim prilikama i uvijek ići ispred događaja, a ne bježati u prošlost i oživljavati tradiciju.«⁴³ Za takvu sadašnjost i budućnost potrebno je teološki, duševno i moralno zrelo, te punoljetno kršćanstvo.⁴⁴ Ono uključuje i dimenziju dijaloga. U tom smislu i suvremena katehizacija odgaja za ekumenski, međureligijski, kulturalni dijalog i za dijalog svakodnevnog života.⁴⁵

4. Zaključak

U treće tisućljeće Kristova Crkva ulazi s puno pitanja i problema koji traže hitna rješenja. Prema dosadašnjem razvoju čovječanstva za očekivati je da društveno-kulturno ozračje nadolazećeg trećeg tisućljeća ne će biti naklonjeno ni kršćanstvu ni Crkvi. No, Crkva mora uvijek polaziti od jedne povijesne zbiljnosti da živi u konkretnom društveno-kulturnom kontekstu, koji ne samo da utječe na Crkvu i njezine članove, nego i obratno, Crkva u određenom stupnju kreira taj povijesni kontekst. Ona je njegov sukonstitutivni dio. Za njega je odgovorna. Do početka trećeg tisućljeća, koje je pred vratima, Crkva u Hrvatskoj neodložno mora riješiti određene stare i nove zadaće, osobito one koje se odnose na katehizaciju. Od tih zadataka najaktualniji su:

01. Plan i program za konfesionalni školski vjeronauk. Nove društvene okolnosti, te cjelokupni novonastajući kulturni kontekst zahtijevaju njima pril-

⁴² Usp. JUKIĆ (1997b), str. 511.

⁴³ *Isto*, str. 511–512.

⁴⁴ Usp. JUKIĆ (1997a), str. 149.

⁴⁵ O tim vrstama dijaloga vidi ZOCCATELLI, Pier Luigi, Mogućnost dijaloga s novim religioznim pokretima, u: NIKIĆ (1997), str. 258–268, ovdje 263–264.

gođeni plan i program katoličkog vjeronauka u vrtićima, osnovnoj i srednjoj školi. Taj plan i program shvaća se u odrednicama suvremene škole, u uvjetovanostima pluralističkog demokratskog društva i u svom suodnosu prema župnoj katehizaciji.

02. Definiranje odnosa između školskog vjeronauka i župne katehizacije. Vrijeme odmiče, a još uvijek nije dovoljno jasan odnos između školskog vjeronauka i župne katehizacije. Teološko teorijski je, barem načelno, više puta pojašnjavana komplementarnost između ta dva crkvena katehetska čina, ali u pastoralno-praktičnom pogledu postoje tolike teškoće, jednostavno zato što još uvijek ne postoji plan i program za župnu katehizaciju.

03. Dosljedno provođenje katekumenata odraslih. Upravo u svjetonazorski heterogenom i pluralističkom društvu ustanova katekumenata zadobiva svoje iznimno mjesto. Na tom području biskupi Hrvatske učinili su solidan iskorak izdajući dokument »Pristup odraslih u kršćanstvo« 1993. godine.⁴⁶ Relativiziranjem spomenute koncepcije katekumenata od strane pojedinih dušobrižnika vremenski i sadržajno, nerijetko kod katekumena ima za posljedicu nepunoljetno kršćanstvo i distanciranu crkvenost.

04. Funkcioniranje katehetskih ureda. U suvremenoj katehizaciji potrebni su i katehetski uredi u (nad)biskupijama, budući da je njihova uloga i zadaća višestruka. Preko njih biskup kreira svoju pastoralno-katehetsku djelatnost od planova i programa, preko podjeljivanja mandata za školski vjeronauk do permanente izobrazbe vjeroučitelja. Ti uredi su spona između biskupa i baze Crkve, između vjeroučitelja i teoloških učilišta. Za sada ti uredi, gdje i postoje, u većini slučajeva ne funkcioniraju optimalno.

05. Status vjeroučitelja u školi. Školski vjeronauk u odnosu na druge školske predmete nije se uspio ravnopravno ukorijeniti u školi. Ta startna pozicija vjeronauka ima dvostruku posljedicu. S jedne strane, samom predmetu vjeronauka ne pridaje se odgovarajuća odgojno-obrazovna važnost. A s druge strane, nositelji i promicatelji tog predmeta, nerijetko se ne shvaćaju i ne prihvaćaju od strane drugih djelatnika kao integrirajući dio školskog odgojno-obrazovnog sustava. Vjeroučitelje se shvaća i prihvaća prije svega kao sastavni dio ovog povijesno-pragmatičkog trenutka. Na ovom području nužno je izboriti se za odgovarajući ravnopravni status. Osim toga, nužno je što prije učiniti temeljitu znanstveno-teološku refleksiju dosadašnjeg školskog vjeronauka.

06. Formiranje župnog katehete. Početkom 90-ih godina najveći dio kateheta u župnoj zajednici preselio se u škole. Župna katehizacija u posljednjim godina je u stagnaciji. U budućnosti ona će ovisiti o suodnosu prema školskom vje-

* HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Pristup odraslih u kršćanstvo. Upute za ostvarivanje katekumenata u našim prilikama*, Zagreb 1993.

ronauku, ali i o raspoloživim katehetama, koji će biti župnog profila. Crkva u Hrvata sada je pred zadatkom formiranja župnog katehete odnosno župne katehiste, koji ne će djelovati samo komplementarno vjeroučitelju u školi, nego koji će dohvaćati adresate, koji uopće nisu nazočni u školi.

07. Katehizacija putem sredstava javnog priopćavanja. Zasada se u Hrvatskoj sredstva javnog priopćavanja premalo koriste kao katehetski medij. Već papa Pavao VI. će u slici vidjeti jedan od puteva evangelizacije,⁴⁷ a papa Ivan Pavao II. u televiziji, radiju, tisku, pločama, vrpcama i u području audiovizualnoga vidi prikladna sredstva za katehizaciju.⁴⁸ U našoj katehizaciji, je stoga potrebno maksimalno koristiti ta sredstva javnog priopćavanja za katehizaciju. I s druge strane, nužno je sve vrste dušobrižnika, osobito vjeroučitelje, osposobljavati za katehizaciju putem mass-medija.

U nadolazećem tisućljeću Crkva u Hrvatskoj ima određene šanse, ali istodobno ima još veće i zahtjevnije pastoralne obveze. U tom tisućljeću mijenjat će se društveno-kulturno ozračje, a Crkva će ljudima tog tisućljeća nadalje naviještati otajstvo Isusa iz Nazareta. Crkva će govoriti i istodobno svjedočiti da Bog u Isusu Kristu »ne samo da govori čovjeku, nego ga traži.«⁴⁹ Navjestitelji moraju biti uvjereni u naviještanu poruku, ukorijenjeni u iskustvu Nazarećanina, pa će lakše podnijeti, ako im se dogodi kao sv. Pavlu na Aeropagu kad su mu rekli: »O tome ćemo te poslušati drugi put.« (Dj 17,32).

Zusammenfassung

GESELLSCHAFTLICH-KULTURELLES UMFELD IN DEM SICH KATECHESE EREIGNET

Der Autor geht davon aus, daß das Christentum und die Kirche innerhalb eines bestimmten gesellschaftlichen und kulturellen Kontextes entstehen. Genauso ereignet sich die Katechese, und zwar vom Anfang des Christentums bis heute, innerhalb der unterschiedlichen Gesellschaften und Kulturen.

Zuerst bettet Autor das kroatische gesellschaftlichkulturelle Umfeld in den Kontext der europäischen Kultur ein. Die westlichen europäischen Gesellschaften sind säkularisiert, pluralistisch und individualistisch orientiert. Die Kirche lebt in der Gesellschaft der strukturellen, kulturellen und individuellen Pluralisierung, die mit dem Phänomen

⁴⁷ Usp. PAPA PAVAO VI., »*Evangelii nuntinadi*«. *Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu*, KS, dokumenti 50, Zagreb 1976., t. 42.

⁴⁸ Usp. PAPA IVAN PAVAO II., »*Catechesi tradendae*«. *Apostolska pobudnica*, Prijevod GK, izdano kao prilog GK, br. 24/1979, t. 46.

⁴⁹ PAPA IVAN PAVAO II., »*Tertio millenio adveniente*«. *Apostolsko pismo o pripremi jubileja godine 2000.*, KS, dokumenti 101, Zagreb 1996.

des Indifferentismus, der religiösen Pluralisierung und der religiösen Individualisierung gekoppelt ist.

Im zweiten Teil des Aufsatzes werden Elemente des gesellschaftlich-kulturellen Übergangs (transition) in Kroatien erörtert. Neben den politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Elementen, sind insbesondere religiöse und kirchliche Elemente dieses Übergangs von tragender Bedeutung. Die Kirche verläßt eine geschitliche vom Kommunismus aufgezwungene Gettoisierung und versucht neue der demokratischen Gesellschaft entsprechende Rolle zu finden und zu erkämpfen. Die Kirche wird sehr mit den Tendenzen von Aufgliederung der festen dogmatischen Weltanschauung und der Krise der christlichen Identität konfrontiert.

Im letzten Teil wie auch am Ende des Aufsatzes wird auf alte und neue Herausforderungen für die Katechese in Kroatien hingewiesen, die zum großen Teil gesellschaftlich-kulturell bedingt sind, beispielsweise das Verhältnis zwischen dem Religionsunterricht und der Gemeindekatechese, Katechumenat von Erwachsenen oder Katechese in Medien.

Schlüsselworte: Umfeld, Katechese, gesellschaftlich, kulturell, Übergang (transition), Kirche.